

Yatsı Namazının Son Vaktine Dair Tartışmalara Bir Katkı

Taha NAS*

Özet:

Namaz, vakitleri belirlenmiş bir ibadettir. Kur'an ayetleri bu ibadetin vakitlerini, başlangıç ve bitiş noktalarını belirlemeksizin genel olarak ve zannî bir delaletle beyan etmiştir. Sünnet ise namaz vakitlerinin başlangıç ve bitiş noktalarını açık bir şekilde belirlemiştir. Ancak bazı vakitlerle ilgili gelen farklı rivayetler veya kullanılan ifadeye verilen farklı anlamlar, bunlarla ilgili görüşlerin farklı olmasına sebep olmuştur. Yatsı namazının son vakti de kendisine dair farklı rivayetlerin bulunduğu bu tür vakitlerdendir. Bu rivayetler bir araya getirildiğinde, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in genelde yatsı namazını, şafak battıktan sonra gecenin üçte biri geçinceye kadarki vakit arasında kıldığı ve genelde bu vakitten sonraya tehir etmediği, bazen ise gece yarısına kadar tehir ettiği, istisna olarak da gecenin çoğunun geçtiği vakte kadar tehir ettiği söylenebilir. Bu farklılık fakihlerin görüşlerine de yansımıştır. Bir kısmı yatsı namazının vaktinin gece yarısına kadar, bir kısmı fecre kadar, az bir kısmı ise gecenin üçte birine kadar uzadığını savunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Namaz, Yatsı namazı, Gecenin üçte biri, Gecenin yarısı, Fecir.

A Contribution to Discussions regarding the Last Time of Isha Prayer

Abstract:

Salat (prayer) is time fixed worship. The Qur'anic verses affirmed the times of prayers without determining certain times for the start and end points. However, the Sunnah specified clearly the start and end points for the times of prayers. However, the different narra-

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi

tions concerning some prayer times or the different meanings of the expressions, caused the differentiation of opinions about them. The end point of the time of Isha-prayer is one of this type, because there are different narrations about it. When these traditions are brought together, it can be said that the Prophet (pbuh) generally prayed Isha-prayer starting from the beginning of night (after disappearance of the redness on the horizon) in one third of the night, and he did not delayed after that time. Sometimes, he delayed till midnight and he exceptionally postponed it after midnight until before the dawn. This difference has been reflected in the opinion of jurists, a small group advocated the one third of the night as the time of Isha, but another part of scholars accepted the midnight as the end point for time of Isha. Some other scholars said that the time of Isha prayer lasts till the dawn.

Key Words: Salat/Prayer, Isha Prayer, one third of the night, Midnight, Dawn.

Giriş

Bütün dinlerde, mensuplarının inandıkları ilaha karşı kulluğun bir göstergesi olarak yaptıkları fiiller vardır ki bunlar ibadet olarak nitelenir. İslam'da da bu anlamda ibadetler vardır ve bunlar kıyasa kapalı, teabbüdü konular içinde değerlendirilir. Bunlara dair yerleşmiş, genel kabul görmüş biçim ve şekle dair hükümleri ikinci plana iterek, naslardan elde edilenin dışına çıkmak birçok bakımdan sakıncalı görülmüştür. Bu ibadetlerin en önemlisi ve akıl - baliğ bütün Müslümanları kapsayacak, unutmaz ve uyku hâlleri dışında kazaya bile bırakılması caiz görülmeyecek şekilde farz olan namaz ibadetidir. Namaz günün belirli zaman dilimlerinde yerine getirilmesi emredilmiş bir farzdır. Bu itibarla vakit, namazın vücûbunun sebebi ve kılınabilmesinin şartlarından biridir. Kur'an ve Sünnet birlikte namazların başlangıç ve bitiş vakitlerini izah etmiş, İslam âlimleri de Kur'an ve Sünnetin bu konudaki beyanlarını anlamaya ve maksatlarını detaylı bir şekilde ifade etmeye çalışmışlardır. Böylece kimi lafızlardan veya farklı rivayetlerden kaynaklanan bazı namazların başlangıç veya bitiş vakitlerine dair kimi ihtilaflar bulunmakla birlikte, genelde delillere dayalı olarak kabul görmüş, yerleşmiş namaz vakitlerinden söz etmek mümkündür.

Son yıllarda, sabah namazının ilk vakti ve yatsı namazının son vakti ile ilgili tartışmalar devam ede gelmiştir. Sabah namazının ilk vakti aynı zamanda imsak vakti, yani bir günlük oruca başlama vakti olduğu için bu vakitle ilgili tartışmalar özellikle ramazan aylarında yoğunlaşmıştır. Ancak geçmişten beri, bu konuyla ilgili tartışmalar bu vaktin başlangıcının alametinin ne olduğuna dair olmayıp, herkes tarafından söz konusu vaktin alameti olarak kabul edilen fecr-i sadık'ın hemen doğma anına mı, yoksa doğup etrafa yayılma zamanına mı itibar edilmesi gerektiği hususuna dair olmuştur. Günümüzdeki tartışmalar da aynı doğrultuda denilebilecek türden, ortalığın göreceli bir şekilde aydınlanmasının gerekli olup olmadığı ve fecr-i sadık'ın doğuşunun çıplak gözle mi yoksa astronomi ilminden istifade edilerek yapılacak bir hesap ile mi olacağı

konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu başka bir makalenin konusu olabilecek bir tartışmadır.

Yatsı namazının son vakti ise İslam hukuk ekollerinin oluşup geliştiği ilk dönemlerde tartışılmış ve sonraki dönemlerde uzun süre, yeni bir tartışmanın konusu olmayacak şekilde irdelenmiştir. Ancak son yıllarda yatsı namazının son vakti meselesi Abdülaziz Bayındır tarafından gündeme getirilmiş ve hazırladığı namaz vakitleri programında yatsı namazının son vaktini, Müslümanlar tarafından bilinen, genel kabul görmüş vakitten farklı bir vakit olarak belirlemiş ve bunun Kur'an'a, Sünnet'e ve ilk dönem fakihlerinin içtihatlarına dayandığını iddia etmiştir. Bu belirleme ve iddia, konuyu bir makale formatında, Kur'an, Sünnet ve İslam hukuk ekollerinin görüşleri bağlamında ele alıp incelememize sebep olmuştur.

I. Namaz Vakitleri

A. Kur'an ve Sünnette Namaz Vakitleri

Kur'an'ın *إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا*¹ ayetinde, namazın vakitlere bağlı olarak farz kılındığı ifade edilmiştir. Müfessirler de, Kur'an ayetlerinde yer alan bazı kelime ve ifadelerin namaz vakitleriyle ilgili olduğunu ve beş vakit namazı açıkladığını dile getirmişlerdir. Bunlardan bazısı şunlardır:

1. *“Gündüzün iki tarafında ve gecenin zülfelerinde namaz kıl. İyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir hatırlatmadır.”*² Bu ayetin beş vakit namazı ifade ettiğini savunan âlimlerden bazısı, ayette geçen, *طَرَفِي النَّهَارِ* “gündüzün iki tarafında” ifadesinin, sabah, öğle, ikindi; *وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ* “gecenin zülfelerinde (gündüze yakın kısımlarında)” ifadesinin ise, akşam ve yatsı namazını ifade ettiğini söylerken; bir kısmı ise, “gündüzün iki tarafında” ifadesinin öğle ile ikindi; “gecenin zülfelerinde” ifadesinin ise akşam, yatsı ve sabah namazlarını ifade ettiğini belirtmiştir.³

2. *“Güneşin kaymasından gecenin kararmasına kadar namazı güzel kıl, bir de kiraatiyle mümtaz olan sabah namazını, zira sabah Kur'an'ı hakikaten şühuda mazhardır.”*⁴ Müfessirler, bu ayette geçen “dü'lüku'-ş-şems” ifadesinden neyin kastedildiği konusunda ihtilaf etmiştir. Güneşin gökyüzünün ortasından batıya kaymasının kastedildiğini söyleyenlere

1 Nisâ, 4/103.

2 Hüd, 11/114.

3 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/922), *Câmiu'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türki, Dâru'l-hicr, Kahire 2001, XII, 601-611; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Dâr-u âlemi'l-kütüb, Riyad 2003, IX, 109-110; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Azim baskısı, İstanbul 1960-1962, V, 19.

4 İsrâ, 17/78.

göre ayet, beş vakit namazın tamamını dile getirmektedir.⁵

Ayrıca bazı âlimler; Tâhâ suresi 130, Rum suresi 17-18 ve İnsan suresi 25-26'ncı ayetlerin de beş vakit namaza delalet ettiğini savunmuştur.⁶

Âlimlerin yukarıdaki çıkarımlarına rağmen, şunu ifade etmek gerekir ki, namaz vakitleri ve bunların sınırları Kur'an ayetlerinde şüpheye yer bırakmayacak tarzda, beyan edilmemiştir. Ayetler mücmel olup konuyla ilgili delaletleri zannîdir. Zira bazı âlimlerin beş vakti ifade ettiğini söylediği bir ayeti, bir başka âlim bunun üç vakti ifade ettiğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in kavli ve fiili sünneti ise, çok az sayıda ki nokta hariç, namazların vakitlerinin sınırlarını ihtilafa yer bırakmayacak şekilde ve Kur'an'ın mücmelini beyan ederek ortaya koymuştur. Bu rivayetlerden, Cebrail (a.s.)'in Hz. Peygamber (s.a.s.)'e imamlık yaptığı ve namaz vakitlerine esas teşkil eden hadisi burada aktarmakla yetineceğiz.

İbn Abbas (r.a.)'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

“Cebrail Kâbe'nin yanında bana iki kere imamlık yaptı. Birincisinde öğle namazını, gölge bir ayakkabı kayışı kadar iken kıldırdı. Sonra her şeyin kendi gölgesi kadar olduğu zaman ikindiye kıldırdı. Güneşin battığı ve oruçlunun iftar ettiği saatte akşam namazını kıldırdı. Şafağın kaybolduğu saatte de yatsıyı kıldırdı. Sonra sabah namazını tan yeri ağarınca ve oruç tutana yemek haram olunca kıldırdı.

Cebrail ikinci kez imamlık yaptığında öğle namazını, çünkü ikindi vaktinde, her şeyin gölgesinin kendi boyu kadar olduğu vakitte kıldırdı. İkindiye, her şeyin gölgesi kendinin iki misli olduğu vakitte kıldırdı. Sonra akşam namazını ilk günkü vaktinde kıldırdı. Sonra yatsı namazını gecenin üçte biri geçtiğinde kıldırdı. Sabah namazını da yeryüzü biraz aydınlanınca kıldırdı. Sonra Cebrail bana döndü ve dedi ki; «Ya Muhammed! bu senden önceki peygamberlerin ibadet vaktidir. Namazların vakti bu iki vaktin arasındır.»”

B. Fıkıh Ekollerinde Namaz Vakitleri

Bu bölümde sabah namazından başlayarak, beş vakit namazın başlangıç ve bitiş vakitleri; ihtiyar, cevâz, idrak veya zaruret vakitleri birlikte göz önünde bulundurulurken, mezheplerin içinde genel kabul görmüş anlayışa göre özet olarak verilecektir.

5 Razi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hasan (ö.606/1210), *Mefâtihu'l-ğayb: et-Tefsîru'l-kebir*, Daru'l-fikr, Beyrut 1981, XXI, 26-27; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 303-305; İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (ö.774/1372), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2000, s.1129-1130.

6 Bkz. Taberî, *Cami'u'l-beyân*, XVI, 209, XVIII, 475; Razi, *Mefâtihi*, XXII, 133-134, XXX, 259; Kurtubî, *el-Cami'*, XIX, 150.

7 Tirmizî, “Ebvâbu's-salât”, 113. Lafız farklılıklarıyla bkz. Ebu Davud, “Kitabu's-salat”, 2. Ayrıca namaz vakitlerini soran kişiye Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ilk gün ilk vakitlerinde ikinci gün son vakitlerinde namazları kıldırarak öğretmesini anlatan hadisler için bkz. Müslim, “Mesâcid ve mevâdi'u's-salat”, 3. Lafız farklılıklarıyla bkz. Ebû Davud, “Salat”, 2; Nesâî, “Mevâkîit”, 15.

Sabah Namazı: Bütün mezheplerin âlimlerine göre, sabah namazının vakti ufukta yayılan fecrin doğması anından (feci-i sâdik) başlar ve güneş doğuncaya kadar devam eder.⁸

Öğle Namazı: Bütün mezheplerin fıkıh âlimleri, öğle namazının ilk vaktinin, güneşin tepe noktasından batıya meyletmesi ile başladığı konusunda ittifak etmiştir.⁹ Öğlenin son vakti ise, Cumhura göre; fey-i zeval (güneşin tam tepe noktasında olduğu anki gölge) hariç her şeyin gölgesinin kendi misli kadar olduğu zaman¹⁰, Ebû Hanîfe'ye göre ise, fey-i zeval hariç her şeyin gölgesi iki misli olduğunda çıkar ve ikinci namazının vakti girer.¹¹

İkinci Namazı: Cumhura göre, her şeyin gölgesinin bir misli, Ebû Hanîfe'ye göre ise, iki misli olduğu andan itibaren başlar ve ittifakla güneşin battığı zamana kadar devam eder.¹²

Akşam Namazı: Bütün fıkıh ekollerinde ittifakla, akşam namazının vakti, güneş battığı an başlar.¹³ Ancak diğer namazlar gibi akşam namazı da geniş bir vakte sahiptir diyen cumhura göre vakti, kızıl şafağın kaybolmasıyla¹⁴, Ebu Hanîfe'ye göre ise, beyaz şafağın da batmasıyla sona erer.¹⁵ Malikilerdeki meşhur görüşte ve Şafî'nin kavli-i cedîd'inde ise akşam namazının vakti dar olup, güneş battıktan sonra abdest almak, avret yerlerini örtmek, ezan okumak, kamet getirmek ve uzun olmamak kaydıyla beş rekât namaz kılmak için geçen zaman dilimini kapsar.¹⁶

8 Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (ö. 490), *Kitabu'l-mesûd*, Daru'l-ma'rife, Beyrut, I, 141; Karafî, Şihabuddin Ahmed b. İdris (ö. 684), *ez-Zehîre*, thk. Said A'râb, Daru'l-ğarbi'l-İslamî, 1994, II, 18-19; Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref (ö. 676), *Minhâcu't-talibîn* (Şirbînî'nin Muğni'l-muhtaç şerhiyle birlikte), Daru'l-ma'rife, Beyrut 1997, I, 192-193; İbn Kudame, Muvakkudîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620), *el-Kafi*, thk. Abdullah b. Abdülhasan et-Türkî, Daru'l-hicr, I, 210; Tusî, Şeyhu't-tâife Ebû Cafer Muhammed b. Hasen b. Cafer (ö. 460), *el-Mesûd fi fıkhi'l-İmamîyye*, Daru'l-kutubi'l-İslamî, Beyrut, I, 78; İbn Hazm, Ebû Mahammed Ali b. Ahmed b. Said (ö. 456), *El-Muhalla*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, İdaretu't-tibaati'l-münire, Mısır 1347, II, 164.

9 Serahsî, *el-Mesûd*, I, 142; Karafî, *ez-Zehîre*, II, 13; Nevevî, *Minhâcu't-talibîn* I, 189; İbn Kudame, *el-Kafi*, I, 203; Tusî, *el-Mesûd*, I, 72; İbn Hazm, *El-Muhalla*, II, 163.

10 Serahsî, *el-Mesûd*, I, 142; Karafî, *ez-Zehîre*, II, 13; Nevevî, *Minhâcu't-talibîn* I, 189; İbn Kudame, *el-Kafi*, I, 203; İbn Hazm, *El-Muhalla*, II, 163.

11 Serahsî, *el-Mesûd*, I, 142.

12 Serahsî, *el-Mesûd*, I, 142-144; Karafî, *ez-Zehîre*, II, 13-14; Nevevî, *Minhâcu't-talibîn* I, 190; İbn Kudame, *el-Kafi*, I, 206; İbn Hazm, *El-Muhalla*, II, 163-164.

13 Serahsî, *el-Mesûd*, I, 144; Karafî, *ez-Zehîre*, II, 15; Nevevî, *Minhâcu't-talibîn* I, 190; İbn Kudame, *el-Kafi*, I, 207; Tusî, *el-Mesûd*, I, 74; İbn Hazm, *El-Muhalla*, II, 164.

14 Serahsî, *el-Mesûd*, I, 145; İbn Kudame, *el-Kafi*, I, 207; Tusî, *el-Mesûd*, I, 74; İbn Hazm, *El-Muhalla*, II, 164; Nevevî, *Minhâcu't-talibîn* I, 190-192.

15 Serahsî, *el-Mesûd*, I, 144-145.

16 Karafî, *ez-Zehîre*, II, 15; Nevevî, *Minhâcu't-talibîn* I, 190; Zuhaylî, Vehbe, *Fıkhu'l-İslamî ve edilletuhu*, Daru'l-fikr, Dimeşk 1985, I, 510-511.

Yatsı Namazı: Cumhura göre, yatsı namazının vakti, batı ufkuunda kızıl şafağın kaybolduğu andan itibaren başlar.¹⁷ Ebû Hanife'ye göre ise kızıl şafaktan sonra beyaz şafağın da kaybolmasıyla başlar.¹⁸ Yatsı namazının son vakti ise bu makalenin ana konusu olup, bundan sonraki başlık altında incelenecektir.

II. Yatsı Namazının Son Vakti

Bu başlık altında, önce Kur'an ayetlerinde yatsı namazının son vaktine dair dealeti bulunan lafız veya ifadeleri, sonra Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ifadelerinde veya uygulamalarında konunun nasıl yer aldığı, ardından da fıkıh ekollerinin bu konuyu ele alışları incelenmeye ve değerdendirilmeye çalışılacaktır.

A. Kur'an'da Yatsı Namazının Son Vakti

Yukarıda beş vakit namaz ile ilgili olarak zikrettiğimiz ayetler, yatsı namazının vakti ile ilgili olarak değerdendirilebilecek bazı ifadeler içermektedir. Bunlardan biri *“Gündüzün iki tarafında ve gecenin zülfelerinde namaz kıl”* ayetinde geçen *“gündüzün iki tarafında”* ifadesidir. Ancak bu ifadeyi *“gündüzün iki tarafında”* ifadesiyle birlikte değerdendirmemiz gerekir. *“Gündüzün iki tarafında”* ifadesiyle ne kastedildiği âlimler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bazıları, *“gündüzün iki tarafı”*nın, güneşin doğuş ve batış anı olduğunu, zaruret hâli dışında bu iki vakitte namaz kılmanın meşrû olmadığını, dolayısıyla bunun hakiki anlamında değil, mecaz anlamında alınması gerektiğini, bunun da *“gündüzün iki yanına en yakın olan zamanda namaz kıl”* anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu ifadenin Taha süresi 130. ayette geçen *“güneşin doğuşundan ve batışından önce”* ifadesiyle aynı manayı ifade ettiğini, dolayısıyla sabah ve ikinci namazlarını kasdettiğini, *“gecenin zülfeleri”* ifadesinin de *“gece vakitlerinde tesbih et”* ifadesiyle aynı olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹ Hatta Kurtubî, gündüzün iki tarafından birinde kılınacak namazın sabah namazı olduğuna dair Taberî'nin görüşünü aktarır ve sabah namazının gündüz namazı olduğunu destekleme mahiyetinde şöyle söyler: Fecir doğduktan sonra kasıtlı bir şekilde yemek yiyen veya cinsel ilişkiye giren kişinin oruçlu sayılmayacağı, ona kaza ve kefaretin gerekli olduğu konusunda ittifak bulunduğunu, bu da fecr-i sadıktan itibaren gündüz sayıldığı anlamına gelir.²⁰ Kimi âlimler ise *“gündüzün iki tarafında”* ifadesinde taraflardan birinin sabah namazı, diğerdereğinin öğlen veya öğlen ve ikinci ya da akşam olduğunu; veya taraflardan birinin öğlen diğerdereğinin ikinci olduğunu söylemişlerdir.²¹

17 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 145; Karafî, *ez-Zehîre*, II, 17; Nevevî, *Minhâcu't-talibîn* I, 192; İbn Kudame, *el-Kafî*, I, 208; Tusî, *el-Mebsût*, I, 75; İbn Hazm, *El-Muhalla*, II, 164; Zuhaylî, *Fıkhu'l-İslamî*, I, 511.

18 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 145.

19 Razî, *Mefâtiħ*, XVIII, 74-75.

20 Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 110.

21 Taberî, *Cami'u'l-beyân*, XII, 601-606; İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah (ö. 543), *Ahkamu'l-Kur'an*, Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 2003, III, 28; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 109-110.

Ayette “yakınlık, derece ve mevki” anlamlarına gelen “zülfe”nin çoğulu “zülfe” kelimesi kullanılmış olup, *وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ* ifadesi gecenin ilk bölümleri, gündüze yakın olan bölümleri anlamına gelir. Gecenin gündüzdən ve gündüzün geceden aldığı vakitler de denilmiştir.²² Arapçada çoğulun en az miktarı üç olarak kabul edildiğinden, “gecenin zülfelerinde” ifadesi İbn Arabî’nin tercih ettiği şekliyle üç namaza, yani akşam, yatsı ve sabah namazlarına delalet eder ki²³, Kurtubî bu görüşü, söyleyeni belirsiz veya zayıf anlamına gelen “قيل” ifadesiyle aktarmıştır.²⁴ Bu durumda *طَرَفِي النَّهَارِ* “gündüzün iki tarafında” ifadesi, Taberî’nin söyleyenini bilmediğimiz ve çok zayıf olarak değerlendirdiği, Kurtubî’nin de söyleyeni belirsiz veya zayıf anlamına gelen ifadeyle aktardığı görüşe tekabül eder ki, o da öğle ve ikindi namazlarına delalet ettiği şeklindedir.²⁵

Birçok âlime göre ise “gecenin zülfelerinde” namaz kılmaktan maksat, yatsı veya akşam ile yatsı namazlarıdır.²⁶ Hatta akşam ve yatsı namazları olduğuna dair Hz. Peygamber (s.a.s.)’den de bazı rivayetler aktarılmıştır.²⁷ Razî ise “gecenin iki tarafı”ndan maksadın sabah ve ikindi namazları olduğunu, “gecenin zülfelerinde” ifadesinin ise üç namaza delalet ettiğini ve bunların akşam, yatsı ve vitir namazı olduğunu, dolayısıyla bu ayetin Ebû Hanîfe’nin vitir namazının vacip olduğuna dair görüşünün daha isabetli olduğuna delalet ettiğini belirtir.²⁸ Bu ifade ile vakit tayini olmaksızın gece namazının kastedildiği de söylenmiştir.²⁹

İslam âlimlerinin bu iki ifade ile ilgili olarak söylediklerinin tamamını göz önünde bulundurduğumuzda şunları söylemek mümkündür: Bu ifadelerin gerek beş vakit namaza delaleti hususunda gerekse bunlardan hangisinin hangi namazlara delalet ettiği konusunda bir ittifak bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca çoğul olan “zülfe” ifadesi de kimi âlimlere göre bir, kimine göre iki, kimine göre ise üç namaza delalet etmektedir. Bütün âlimler bu ifadenin üç ayrı namaza delalet ettiğini söylememektedir. Dolayısıyla bu kelimenin çoğul olduğunu bildikleri hâlde bir tek yatsı namazına veya akşam ile yatsı namazlarına delalet ettiğini söyleyenler, muhtemelen bu ifadenin üç ayrı namaza değil, gecenin farklı vakitlerinde bir namazın kılınması veya farz namazlar dışındaki vitir ve teheccüd gibi diğer namazların da bu delaletle dâhil olduğu kanaatindedirler. Buna göre ayetin beş farz namazın vaktine veya içindeki iki ifadeden birinin iki farz namazın, diğerinin ise üç farz namazın vaktine delaleti nass/kat’î değil, zahir/zannîdir. Öyleyse bu ayetteki ifadelerden yola çıkarak namazların ikisi gündüz, üçü de gece

22 İbn Manzur, *Lisanu'l-arab*, Daru'l-ma'ârif, Kahire, “zlf” md.

23 İbn Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, III, 29.

24 Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 109.

25 Taberî, *Cami'u'l-beyân*, XII, 605-606; İbn Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, III, 28-29; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 109.

26 Taberî, *Cami'u'l-beyân*, XII, 607-611; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 110.

27 Taberî, *Cami'u'l-beyân*, XII, 609-610; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, s. 970.

28 Razî, *Mefâtiḥ*, XVIII, 74-75.

29 Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 110.

namazı demek kesinlik ifade etmez. Ayrıca Arapçada iki sayısını da çoğul kabul eden görüş bulunduğu gibi, çoğul ifadesinden kimi zaman iki kastedildiği, hatta bir kastedildiği de olmuştur. Nitekim çoğul olan وَأَطْرَافِ النَّهَارِ “gündüzün uçlarında” ifadesiyle kastedilenin طَرَفِي النَّهَارِ “gündüzün iki tarafında” ile aynı anlam olduğu söylenmiştir.³⁰

Yatsı namazının son vaktiyle ilgili ele alınması gereken ayetlerden biri de أَقِمِ الصَّلَاةَ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَفَرَاغِ النَّهَارِ “ilâ ğasakî'l-leyl” ifadesidir. Sözlükte “ğasak”, akmak, dökülmek ve kararmak anlamlarına gelir. Ancak bunlardan temel anlam “akmak” olup, gözyaşının akması, dökülmesi için kullanılır.³³ Bu anlamda cehennemliklerden akan sıvı için “ĝassâk” ifadesi kullanılmıştır.³⁴ Buna göre “ĝasaku'l-leyl” ifadesi de gecenin karanlığının dünyanın üzerine akması, çökmesi anlamındadır.³⁵

Ayette yatsı namazının son vakti ile ilgili olarak geçen en önemli ifade أَلَى غَسَقِ اللَّيْلِ “ilâ ğasakî'l-leyl” ifadesidir. Sözlükte “ĝasak”, akmak, dökülmek ve kararmak anlamlarına gelir. Ancak bunlardan temel anlam “akmak” olup, gözyaşının akması, dökülmesi için kullanılır.³³ Bu anlamda cehennemliklerden akan sıvı için “ĝassâk” ifadesi kullanılmıştır.³⁴ Buna göre “ĝasaku'l-leyl” ifadesi de gecenin karanlığının dünyanın üzerine akması, çökmesi anlamındadır.³⁵

Müfessirler ve fakihler, bu ifadenin gecenin karanlığı ile ilgili olduğu konusunda ittifak etmekle birlikte, bu karanlığın hangi anını ifade ettiği konusunda ise ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu ifadeden maksadın gece karanlığının başlaması, ilk anı olduğunu söylerken, bazıları da, gecenin iyice toplanıp karanlığı ile bastırması olduğunu, kimisi de kastedilenin şafağın kaybolması olduğunu belirtmiştir.³⁶ Buradaki şafaktan maksadın kızıl şafak veya beyaz şafak olması durumlarında kastedilen vakit de değişir ki, kızıl şafak karanlığın ilk anını, beyaz şafak ise karanlığın iyice bastırması vaktini ifade eder ve yukarıdaki ilk iki mana ile birleşir. Âlimlerin çoğunluğu tarafından tercih edilen görüş, şafağın kaybolup gece karanlığının iyice çökmesi şeklindeki anlamdır.³⁷ İbn Arabî, “ĝasak”ın “karanlık” anlamında olduğunu, karanlığın da bir başlangıcı ve sonu bulunduğunu, başlangıcı gecenin başlaması, sonu şafağın kaybolması olduğunu belirtir.³⁸

30 İbn Manzur, *Lisanu'l-arab*, “trf” md.

31 İbn Manzur, *Lisanu'l-arab*, “dlk” md.

32 Razî, *Mefâtiḥ*, XXI, 26-27; Kurtubî, *el-Câmi*, X, 303-304.

33 İbn Manzur, *Lisanu'l-arab*, “ĝsk” md.; Razî, *Mefâtiḥ*, XXI, 27-28; Kurtubî, *el-Câmi*, X, 304.

34 Sad, 38/57; Nebe, 78/25.

35 Razî, *Mefâtiḥ*, XXI, 27-28.

36 İbn Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, III, 209-210; Razî, *Mefâtiḥ*, XXI, 28; Kurtubî, *el-Câmi*, X, 304.

37 Razî, *Mefâtiḥ*, XXI, 28; Kurtubî, *el-Câmi*, X, 304.

38 İbn Arabî, *Ahkamu'l-Kur'an*, III, 210.

Bütün bu değerlendirmelere göre ayetteki ifadelerin en geniş anlamları kastedildiğinde, beş vakit namaza, dar anlamları kastedildiğinde ise üç vakit namaza delalet eder. Kanaatimizce “dülûkü’ş-şems” ifadesi öğlen güneşin batıya meyiletmesi anlamındaki zeval vaktini, “ğasaku’l-leyl” ifadesi ise gece karanlığının iyice toplanıp bastırıldığı vakti, hatta sözlükteki “akmak” anlamında, gecenin karanlığının bastırıp akıp gitmesi şeklindeki geniş bir vakti ifade eder. Zira bu şekilde anlama, hem sözlük manasına daha uygun hem de sünnetteki farklı ifadeleri ve âlimlerin farklı değerlendirmelerini daha kapsayıcıdır. Ancak ayet, farz namazların vakitlerine işaret etmekle birlikte, başlangıç ve bitiş vakitlerini net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamamaktadır. Nitekim bu ayette net olarak üç vakitten söz edilebilir: Öğlen namazının başlangıç vakti, yatsı namazının başlangıç veya bitiş vakti (Abdülaziz Bayındır’a göre yatsı namazının son vakti) ve sabah namazının başlangıç vakti (“feci” kelimesi buna delalet eder). Dolayısıyla ayet, üç namazın birer vaktini belirtmektedir. Onların bütün vakitlerini belirtmediği gibi diğer namazların da başlangıç ve son vakitlerini de ifade etmez. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz diğer ayetlerdeki ifadeler de namazların başlangıç ve bitiş vakitlerini beyan etmeksizin onların vakitlerine delalet eder. Dolayısıyla Kur’an’ın konuyla ilgili ayetlerinden yatsı namazı dâhil, namazların başlangıç ve bitiş vakitlerini çıkarmaya çalışmanın doğru olmadığı görülmektedir. Zira Kur’an’ın konuyla ilgili karakteri başlangıç ve bitiş belirtilmeksizin, namazların vakitlerine genel delalet şeklindedir. Nitekim İslam âlimleri de namazların başlangıç ve bitiş vakitlerini Kur’an ayetlerinden çıkarmaya çalışmamışlardır. Bu konu için Sünnet’in beyanına müracaat etmişlerdir.

B. Sünnette Yatsı Namazının Son Vakti

Kur’an ayetlerinde üstü kapalı bir şekilde işaret edilen namaz vakitlerinin çoğu, sünnette başlangıç ve bitiş noktaları açıkça ifade edilerek beyan edilmiştir. Ancak bazı vakitlerle ilgili gelen farklı rivayetler veya kullanılan ifadeye verilen farklı anlamlar bu vakitlerle ilgili görüşlerin farklı olmasına sebep olmuştur. Yatsı namazının son vakti de kendisine dair farklı rivayetlerin bulunduğu bu tür vakitlerdendir. Hadis kitaplarında geçen bu rivayetleri topluca değerlendirdiğimizde şunları söylemek mümkündür:

Hız Peygamber (s.a.s.), yatsı namazını kıldırmada cemaatin durumunu göz önünde bulundurmıştır. Bununla ilgili olarak Buharî, “insanlar toplandığında veya geciktiğinde yatsı namazının vakti” şeklinde bir bab başlığı da açmıştır. Buna göre Hz. Peygamber, yatsı namazını kimi zaman vakit girer girmez kıldırırdı kimi zaman da tehir ederdi. Yani cemaati kalabalık gördüğünde, acele eder ve yatsı namazını erken kıldırırdı. Cemaati az gördüğünde ise artsın diye tehir ederdi.³⁹ Nitekim Buharî’nin muallak olarak aktardığı, Nesâî’nin ise senedini de verdiği hadiste⁴⁰ Ebû Berze, Hz.

39 Buharî, “Mevâkîtu’s-salât”, 21; Ebû Davud, “Salât”, 2; Nesâî, “Mevâkîtu”, 18.

40 Bu hadis ve yatsı namazının son vaktiyle ilgili Nesâî’den aktardığımız veya aktaracağımız diğer hadislerin tamamı Elbânî tarafından yapılan tahkikte sahih olarak nitelenmiştir.

Peygamber'in yatsı namazını tehir etmeyi sevdiğini⁴¹, Enes de Hz. Peygamber'in yatsı namazını tehir ettiğini ifade etmiştir.⁴² Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş'arî'ye gönderdiği mektupta "yatsıyı uyuyacağın vakte kadar tehir et" şeklinde emir buyurur.⁴³ Tirmizî yatsı namazının tehir edilmesi ile ilgili konunun sonunda; ilim ehli sahabe, tabî'n ve diğerlerinin yatsı namazının tehir edilmesini uygun gördüğünü ifade eder.⁴⁴

Hz. Peygamber'in geciktirdiği bir yatsı namazı ile ilgili olarak gelen rivayetlerde, Allah'ın Resûlü, İslam iyice yayılmadan (yani Mekke'nin fethinden) önce bir gece yatsı namazını karanlık iyice bastırınca kadar geciktirdi ve evinden çıkmadı ta ki, Hz. Ömer, "kadınlar, çocuklar uyudu" deyinceye kadar. Bunun üzerine çıktı ve mes-cittekilere "yeryüzünde sizin dışınızda bu namazı bekleyen yoktur." buyurdu.⁴⁵ Ebû Musa'dan gelen rivayette, Hz. Peygamber'in birtakım işlerinin bulunduğunu, bu yüz-den gece yıldızlarla aydınlanıncaya kadar yatsıyı geciktirdiğini, sonra çıkıp kıldır-dığını ve ardından cemaate şöyle söylediğini aktarır: "Müjdeler olsun, bu vakitte sizin dışınızda namaz kılan kimsenin olmaması Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetindedir."⁴⁶ İbn Ömer o gece, Hz. Peygamber'in yatsıyı o kadar geciktirdiğini ta ki, mescitte uyuyup sonra uyandıklarını, sonra tekrar uyuyup uyandıklarını, sonra Hz. Peygamberin çıkıp geldiğini ifade eder.⁴⁷ İbn Abbas'tan gelen rivayette de insanların iki kere uyuyup uyandıkları ifade edildikten sonra Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu belirtil-mektedir: "Ümmetime meşakkat vermeyecek olsam, onların yatsı namazını bu şekilde (bu vakitte) kılmalarını emrederdim."⁴⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yatsı namazını ne zaman kıldığını ifade eden hadislerden biri de Numan bin Beşir'den gelen rivayettir ki o, "Yatsı namazının vaktini insanların en iyi bileniyim. Peygamber (s.a.s.) üç günlük ayın (her ayın (şehir) üçüncü günü ayın) battığı vakitte kılar'dı (لسقوط القمر لثالثة)"⁴⁹ der. Yatsı namazının son vakti bu ifadede-anlaşılmadığı gibi, ayın hareketleri ile ilgili çeşitli değerlendirmelerden dolayı ifade-nin kastettiği vakti de belirlemek zordur. Zira normalde bir günlük ayın doğuşu ile batışı arasındaki süre yaklaşık 52 dakikadır ve üç günlük ayın batması, doğuşundan 2 saat 26 dakika 17 saniye sonra gerçekleşir. Ancak gerek ayın ilk günündeki hilalin görünmesinden hemen sonra batması ile 52 dakika sonra batması arasındaki farklılık, üç günlük ayın batacağı vakti de değişken kılmaktadır. Ayrıca üç günlük ayın batacağı vaktin kısıklık ve uzunluğunun aylara göre de değişken olduğu ifade edilmiştir. Nite-kim geçmişte hazırlanan bazı takvimlerde güneşin batışından üç günlük ayın battığı

41 Buharî, "Mevâkîtu's-salât", 20, 25; Nesâî, "Mevâkî", 20.

42 Buharî, "Mevâkîtu's-salât", 20.

43 Muvattâ, "Vukûtu's-salât", 7.

44 Tirmizî, "Ebvâbu's-salât", 124.

45 Buharî, "Mevâkîtu's-salât", 22; Müslim, "el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salât", 218.

46 Buharî, "Mevâkîtu's-salât", 22; Müslim, "el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salât", 224.

47 Buharî, "Mevâkîtu's-salât", 24.

48 Buharî, "Mevâkîtu's-salât", 24; Müslim, "el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salât", 225; Nesâî, "Mevâkî", 20.

49 Tirmizî, "Ebvâbu's-salât", 123; Ebû Davud, "Salât", 7; Nesâî, "Mevâkî", 19.

vakte kadarki sürenin aylara göre çok değişken olduğu ve yatsı namazının vaktinin üç günlük ayın battığı vakte göre belirlenmediği, şafağın batmasına göre belirlendiği görülmektedir.⁵⁰ Ayrıca Numan b. Beşir'in belirttiği bu vaktin, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yatsı namazını normalde kıldığı vakti değil, bazen kıldığı vakti ifade ettiğini söyleyebiliriz.⁵¹ Zira genelde şafak battıktan biraz sonra kıldığını ifade eden hadisler vardır ki, bu iki tür hadisin belirttiği vakitlerin arasını birleştirmek mümkün olmayıp, genel kanaat şafak ile ilgili hadisler tarafındadır. Çünkü üç günlük ayın battığı vakit ile kızıl şafağın battığı vakit arasında yaklaşık bir buçuk saat, beyaz şafağın battığı vakit arasında ise bir saat fark vardır. Bununla birlikte üç günlük ayın battığı vakit ile ilgili hadisten, ayın durumu göz önünde bulundurularak Hz. Peygamber'in yatsı namazını her zaman aynı vakitte kılmadığını, değişik vakitlerde, biraz erken biraz geç vakitlerde kıldığını da çıkarmak mümkündür.

Yukarıda sünnetten aktardığımız ifadelerde Hz. Peygamber'in yatsı namazını bazen bir süre tehir ettiğini ve tehir etmeyi sevdiğini anlayabiliyoruz. Ancak bu geciktirmenin miktarını, gecenin hangi vaktine kadar olduğunu bu hadislerden anlayamıyoruz. Fakat diğer bazı hadislerde geçen çeşitli ifadelerden, geciktirmenin miktarının da belirtildiğini görebiliyoruz. Bu tür hadisleri şu şekilde tasnif etmek mümkündür.

Yatsının son vaktinin ne zaman olduğunu ifade eden hadislerin bazısında “şafak battıktan sonra gecenin ilk üçte birine kadar (إلى ثلث الليل الاول) yatsı namazını kıldıkları” dile getirilmektedir.⁵² Bazı hadislerde ise, Hz. Peygamber'in yatsı namazını geciktirdiği bir gecede “gecenin üçte biri geçince veya daha sonra (ثلث الليل أو بعده)” çıkıp mescide geldiği⁵³, bazısında ise “yatsıyı gece yarısına (شطر الليل) veya nerdeyse gecenin yarısının geçeceği vakte kadar”⁵⁴ veya “gece yarısına yakın bir vakte kadar geciktirdiği”⁵⁵ ifade edilmektedir. Buharî, yatsı namazının vaktinin gece yarısına kadar olmasına dair bir bab açmış ve Hz. Enes'ten aktardığı hadiste şöyle buyrulmuştur: “Hz. Peygamber yatsı namazını gece yarısına (نصف الليل) kadar tehir etti. Sonra namazı kıldı ve şöyle buyurdu: İnsanlar namaz kıldı ve uyudu, ama siz namazı beklediğiniz sürece namazda sayılırsınız (namaz kılıyormuş gibi sevap kazanırsınız)”⁵⁶ Muvattâ'da ise Hz. Ömer'in Ebû Musa el-Eş'ari'ye gönderdiği mektupta “yatsı namazını vakti girdikten sonra gecenin üçte birine kadar kıl, şayet tehir edersen gece ya-

50 Tirmizî'nin Sünen'ini tahkik eden Ahmed Muhammed Şakir, bu farklılığa işaret etmekte ve aylara göre Kahire şehrinde üç günlük ayın battığı vakitlerin iki farklı tarihteki tablosunu vermektedir. Bu tablolara göre üç günlük ayın gökte en az ile en çok kaldığı süreler arasında yaklaşık 1 saat 40-45 dakika fark vardır ki bu, yaklaşık olarak ayın iki günlük bekleme süresine tekabül eder ki, kanaatimizce bu tutarlı değildir. Bkz. Tirmizî, “Ebvâbu's-salât”, 123, üzerindeki 4 nolu dipnot.

51 Bkz. Tirmizî, “Ebvâbu's-salât”, 123, üzerindeki 4 nolu dipnot.

52 Muvattâ, “Vukûtu's-salât”, 6; Buharî, “Mevâkîtu's-salât”, 24; Nesâî, “Mevâkîtu”, 21. Buharî'nin ifadesi tercüme edilmiştir.

53 Müslim, “el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salât”, 220; Ebû Davud, “Salât”, 7; Nesâî, “Mevâkîtu”, 21.

54 Müslim, “el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salât”, 222.

55 Müslim, “el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salât”, 223; İbn Mace, “Kitabu's-salât”, 8.

56 Buharî, “Mevâkîtu's-salât”, 25.

rısına (شطر الليل) kadar tehir edebilirsin ve (namazdan) gafil olanlardan olma” şeklinde talimat verdiği aktarılmaktadır.⁵⁷ Kimi rivayetlerde ise Hz. Peygamber’in “*gecenin çoğu (عامة الليل) geçinceye kadar*” yatsı namazını tehir ettiği ifade edilmektedir.⁵⁸ Başka bir rivayette de “... *zayıf ve hasta olanlar olmasaydı bu namazı gece yarısına (شطر الليل) kadar tehir etmek isterdim*” buyrulmaktadır.⁵⁹ Bazı rivayetlerde “*yatsı namazının vakti gece yarılanmadıkça (ما لم ينتصف الليل) devam eder*” buyrulmaktadır.⁶⁰ Buharî’nin aktardığına göre, İbn Ömer, kendisine uyku galebe çalıp vaktini kaçırmaktan korkmadığında yatsıyı erken kılama ile tehir etme arasında fark görmezdi ve kılmadan önce de uyurdu.⁶¹ Cabir bin Semura da kendi dönemindekilere şöyle der: “Hz. Peygamber’in kıldığı namazların (vakitleri) sizin şimdi kıldığımız namazların (vakitlerine) yakındı. Fakat yatsı namazını sizin kıldığımız vakitten biraz daha geç kılardı.”⁶²

Hadis kitaplarından aktardığımız bu ifadelerde açıkça görüldüğü üzere yatsı namazının Hz. Peygamber döneminde kılındığı vakit için veya bu namazın kılınabilecek en son vakti için değişik ifadeler kullanılmıştır. Bunlar çoğunlukla “üç günlük ayın battığı vakit (لسقوط القمر لثالثة)”, “gecenin üçte biri (ثلث الليل)”, “gecenin yarısı (نصف الليل) (شطر الليل)” ve “gecenin çoğu (عامة الليل)” ifadeleridir. Bunlardan en sık kullanılanı “gecenin üçte biri” ve “gecenin yarısı” ifadeleridir. Gecenin üç kısma ayrılması durumunda bu, takribî kısımlar da olabilir, beyaz kızıllığın kaybolması ve fecr-i sadığın doğması ile belirlenebilecek bölümler de olabilir. Bu durumda “gecenin üçte biri” ifadesi, beyaz kızıllığın kaybolmasını veya karanlığın çökmesini (ğasaku’l-leyl’i) kat’î bir şekilde ifade etmez. Nitekim hadis-i şeriflerde de, “gecenin üçte biri” ifadesinin, karanlığın çökmesi (ğasaku’l-leyl) veya beyaz şafağın kaybolması anlamına geldiğine dair açık bir delalet görülmemektedir. Hatta yatsı namazının “şafağın kaybolması ile gecenin üçte biri arasındaki vakitte” kılınacağına dair rivayetler, bu iki ifadeyle farklı vakitlerin kastedildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in yatsı namazını geciktirdiği ve bunun üzerine Hz. Ömer’in “insanlar, çocuklar uyudu” şeklinde uyardığı hadisin bir rivayetinin sonunda Hz. Aişe, “*normalde yatsı namazını ğasaku’l-leyl ile gecenin üçte biri arasında kılarlardı*” der.⁶³ Buna göre Hz. Aişe, ğasaku’l-leyl ile gecenin üçte birini birbirlerinden farklı iki vakit olarak değerlendirmekte ve muhtemelen ğasaku’l-leyl’i şafağın battığı vakit için kullanmaktadır. Şii fıkıhçı Tusi’nin ise Hz. Ali tarikiyle aktardığı bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Ümmetime meşakkat vereceğimden korkmasaydım, yatsı namazını gecenin üçte birine kadar tehir ederdim. Ayrıca gece yarısına kadar ise tehir edebilirsin, bu da ğasaku’l-leyl’dir...*”⁶⁴ Bu ifadeye göre de ğasaku’l-leyl’den maksat gece yarısıdır.

57 Muvattâ, “Vukûtu’s-salat”, 8.

58 Müslim, “el-Mesâcid ve Mevâdi’u’s-salât”, 219; Nesâî, “Mevâkîf”, 21.

59 İbn Mace, “Kitabu’s-salât”, 8; Ebû Davud, “Salât”, 7.

60 Nesâî, “Mevâkîf”, 15.

61 Buharî, “Mevâkîtu’s-salât”, 24.

62 Müslim, “el-Mesâcid ve Mevâdi’u’s-salât”, 227.

63 Tahavî, *Şerhu meani’l-asar*, I, 157.

64 Tusi, *el-İstibsâr*, thk. Allame Muhammed Cevad el-Fakih, Daru’l-edvâ, Beyrut 1992, I, 407. Tusi’nin aktardığı başka bir hadiste de “yatsının son vakti gece yarısı olan ğasaku’l-leyl’dir.” Bkz. *el-İstibsâr*, I, 399.

Ayrıca “*gecenin yarısı* (نصف الليل) (شطر الليل)” ifadesinin de Abdülaziz Bayındır’ın iddia ettiği gibi gecenin üç bölümünden ortanca kısmını ifade ettiğine⁶⁵ dair herhangi bir delil bulunmayıp, böyle bir iddia dildeki kullanımlarına da aykırıdır. Zira (نصف) ve (شطر) kelimeleri dilde bir şeyin üç parçasından birini değil, bir şeyin iki parçasından birini kastetmek üzere kullanılır.⁶⁶ Gecenin üç bölümünden ortanca kısım olan ve gecenin büyük bölümünü teşkil eden bu kısmın diğer iki bölüme denk olduğunu bu sebeple “gecenin yarısı” ifadesinin bunun için kullanıldığını söylemek de bu kelimelerin dildeki kullanımlarına uygun değildir. Ayrıca Hz. Peygamber ve sahabe dönemi olan ilk dönemlerde gecenin üç bölümünün tekabül ettiği sınırların daha sonra değiştiğini söylemek de sağlam delillere dayanmamaktadır. Zira ilk dönemlerde gecenin bölümlerinden neyin kastedildiği hususu, ilk dönem hadis eserleri ile fıkıh eserlerinde aktarılanlar olsa gerektir. Hâlbuki bu eserlere bakıldığında bu konularda bir ittifakın bulunmadığı görülür. Örneğin gündüzün, güneşin doğmasıyla mı yoksa tan yerinin ağarmasıyla mı başlayacağı hususu ihtilafıdır. Bununla bağlantılı olarak gecenin üç bölümünden biri olan son bölümün hangi vakit dilimine tekabül ettiği de ihtilafli olur. Dolayısıyla gerek “gecenin üçte biri” gerek “gecenin yarısı” gerekse “gecenin çoğu” ifadelerinin, net bazı sınırları değil, takribi bazı zaman dilimlerini ifade ettiğini de söylemek mümkündür.

Hadis-i şeriflerde geçen “gecenin üçte biri” ile “gecenin yarısı” ifadelerinin aynı zaman dilimine işaret ettiğini söylemek de isabetli değildir. Zira birinci ifade, gecenin üç bölüme ayrılması durumunda ilk bölümün sonuna kadarki kısma, ikinci ifade ise gecenin eşit iki bölüme ayrılması durumunda ilk bölümün sonuna kadarki kısmı ifade eder. Gerek aktardığımız gerekse aktarmadığımız hadis-i şeriflerde geçen ifadelerle bakıldığında bu iki ifadenin ayrı vakitlere delalet ettiği görülür. Sonraki dönemlerde olduğu gibi ilk dönemde de bu iki ifadenin farklı zaman dilimlerine işaret ettiğinin açık bir delili Hz. Ömer’in Ebû Musa el-Eş’ari’ye gönderdiği mektuptaki şu ifadesidir: “Yatsı namazını vakti girdikten sonra gecenin üçte birine kadar kıl, şayet tehir edersen gece yarısına (شطر الليل) kadar tehir edebilirsin.”⁶⁷

C. Fıkıh Ekollerinde Yatsı Namazının Son Vakti

Hanefî Mezhebi: İmam Muhammet, yatsı namazının vaktinin ne zaman olduğunu Ebû Hanife’ye sorar. O da, “şafağın kaybolmasından gece yarısına kadar olduğunu” ifade eder. Bunun üzerine İmam Muhammed, “bir kimse, gece yarilandıktan sonra ve fecir doğmadan önce bu namazı kılsa ne dersin?” diye sorar. Ebu Hanife, bu kişinin namazının geçerli olduğunu ancak bu vakte kadar geciktirmesini hoş görmediğini belirtir.⁶⁸ Buna göre Ebû Hanife, yatsı namazının normal olarak gecenin yarısına

65 <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-namaz-vakitleri.html>

66 İbn Manzur, *Lisanu'l-arab*, “nsf (نصف)” ve “ştr (شطر)” md.

67 Muvattâ, “Vukûtu’s-salat”, 8.

68 Şeybanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen (ö. 189), *Kitabu'l-asl : el-Mebsût*, Âlemu'l-kütüb, Beyrut 1990, I, 146.

kadar tehir edilebileceğini söylemektedir. Ondan sonraki kısımda ise hoş görmemekle birlikte caiz görmektedir. Ayrıca İmam Muhammed, “gecenin yarısı geçtikten sonra” şeklinde bir ifade kullanarak soru sormuştur. Bu ifade gecenin ikiye bölünmesi durumunda birinci yarısının bitmesinden sonraki vakti ifade eder. Sayın Bayındır’ın iddia ettiği gibi üç bölüme ayrılan gecenin ikinci bölümünü ifade etmez. Zira bu iddiayı doğru kabul edecek olursak, yukarıdaki ifade gecenin üç bölümünden birinci bölümün bitimini değil, ikinci bölümün bitimini ifade eder ki bu, iddia sahibinin savunduklarını desteklemez, aksine çürütür. Dolayısıyla “gecenin yarısı” ifadesini “üçte biri” ifadesiyle eşitlemek zorlama ve hiçbir delili olmayan bir iddiadır. Çünkü bu durumda “gecenin yarısı geçtikten sonra” ifadesine doğru anlam vermek imkânsızlaşır. Ayrıca Ebu Hanife’nin yukarıdaki görüşüne bakıldığında, yatsı namazının idrak vaktini fecre kadar uzatanların sadece sonraki dönem âlimleri olmadığı, en azından Ebu Hanife ile başlayan bir görüş olduğu görülmektedir.

Serahsî, Hanefî mezhebinde, yatsı namazını gecenin üçte birine kadar kılmanın müstehap, gece yarısına kadar tehir etmenin caiz, gece yarısından sonraya tehir etmenin ise mekruh olduğunu belirtir. Müstehap vakit için yukarıda sünnetten aktardığımız, “Hz. Peygamber yatsı namazını gecenin üçte birine kadar tehir etti... ve hasta ve zayıf kişiler olmasaydı yatsıyı bu vakte tehir ederdim” hadisi ile “ümmetime meşakkat vermeseydim yatsıyı gecenin üçte birine tehir ederdim” hadisini ve Hz. Ömer’in Ebû Musa el-Eş’arî’ye gönderdiği mektubu delil olarak aktarır.⁶⁹ Serahsî, vakitlerde asıl olanın Cibril hadisinde belirtilenler olduğunu, bu hadiste Hz. Peygamber’in ikinci gün sabah namazını ortalık sararıp aydınlandığında kıldığını belirtmektedir. Hâlbuki sabah namazının vakti güneş doğana kadar devam etmektedir. Yine bu hadiste yatsıyı gecenin üçte biri geçtiğinde kıldığını belirtir, vakit ise ondan sonra devam etmektedir.⁷⁰ Bu sebeple Kasanî, Cibril hadisinin müstehap vakti öğrettiğini belirtir.⁷¹

Serahsî, yatsı namazının tehiri mübah vaktinin gece yarısına kadar, idrak vaktinin ise ikinci fecre (fecr-i sadık’a) kadar olduğunu; bu sebeple fecirden önce kafir bir kişi Müslüman olsa, bir çocuk buluşa erse o günün yatsı namazını kılması gerektiğini belirtir. İdrak vaktinin fecre kadar uzadığına delil olarak Ebû Hureyre’den aktardığı “yatsının son vakti fecrin doğuşudur” hadisi ile şaz olduğunu belirttiği “bir namazın vakti girmeden diğer namazın vakti çıkmaz” hadisi ve “yatsı gece namazıdır, gece devam ettikçe yatsının da vakti devam eder” mantıkî gerekçeyi aktarır.⁷² Hidaye şârihi Aynî, Serahsî’nin rivayetini Ebû Hureyre’ye nisbet ettiği hadisin, isnadı sahih olmadığı hâlde birçok şârih tafından delil olarak aktarılmasına hayret ettiğini belirtir.⁷³

69 Serahsî, *Mabsût*, I, 147-148. Kasanî de aynı delilleri aktarır. Bkz. Kasanî, Alaaddin Ebu Bekr b. Mes’ud (ö. 587), *Bedai’u’s-sanai’ fi tertibi’s-şerai’*, Daru’l-küttübi’l-ilmîyye, Beyrut 1986, I, 126.

70 Serahsî, *Mabsût*, I, 143.

71 Kasanî, *Bedai’u’s-sanai’*, I, 124.

72 Serahsî, *Mabsût*, I, 145.

73 Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed (ö. 855), *el-Binaye fi şerhi’l-hidaye*, Daru’l-fikr, Beyrut 1990, II, 34.

Tahavî, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yatsı namazını hangi vakite kadar tehir ettiğini ifade eden hadisleri şu şekilde sıralar: Önce gecenin üçte birine kadar tehir ettiğini ifade edenleri, sonra gecenin yarısına kadar tehir ettiğini ifade edenleri, sonra gecenin çoğu (عامة الليل) geçinceye kadar diyen Hz. Aişe hadisi ile Hz. Ömer'in Ebû Musa'ya gönderdiği mektubun "yatsı namazını, gaflete kapılmaman kaydıyla, gecenin dilediğin vaktinde kıl" şeklindeki bir rivayetini ve yatsı namazını kaçırarak kadar ifratın ne olduğunun Ebû Hureyre'ye sorulması üzerine, "fecrin doğması" olduğunu söylediği rivayetini aktarır. Tahavî aktardığı rivayetler arasında bir zıtlığın görülmemesi ve bunların doğru anlaşılması için rivayetlerin tamamını göz önünde bulundurarak şöyle bir değerlendirme yapar: "Yatsı namazının vakti şafağın kaybolmasından başlar ve gecenin tamamı geçinceye kadar devam eder. Fakat bunun fazilet bakımından dereceleri vardır. Gecenin üçte biri geçinceye kadar kılınması en faziletli vakittir. Bundan sonra gece yarısına kadar kılınması ondan daha aşağı fazilettedir. Gece yarısından sonra fecre kadarki vakitte kılınması ise fazilet bakımından en alt derecededir."⁷⁴ Tahavî'nin bu fazilet derecelendirmesi ile birlikte, idrak vaktinin fecre kadar olduğunu söyleyen Hanefi fakihler genelde, gece yarısından sonraya bırakmanın mekruh olduğunu ifade etmişlerdir ki, Kasanî, bunu şöyle gerekçelendirir: "Gece yarısından sonraya bırakmak, kılamamakla karşı karşıya kalmak demektir. Zira gece yarısına kadar uyumayan ve sonra uykunun galebe çalmasıyla uyuyan kişi normalde fecre kadar uyanmaz. Dolayısıyla namazı çıkarma tehlikesinin bulunması tehir etmenin mekruh olmasını gerektirir."⁷⁵

Malikî Mezhebi: İbnu'l-Kasım, sınırlarda nöbet tutan kişilerin yatsıyı gecenin üçte birine kadar tehir ettiklerini Malik'e sorduklarını, Onun, bu uygulamayı şiddetle kınadığını ve sanki "insanların kıldığı gibi kılmalılar" dediğini, yatsıyı şafağın batmasından biraz sonraya tehir edip kılan insanların kıldığı vakti hoş görür gibi olduğunu ve şöyle dediğini aktarır: "Allah'ın Elçisi (s.a.s.), Ebû Bekr ve Ömer bu namazı kıldılar ve bu kadar geciktirmediler."⁷⁶ İmam Malik'in bu tavrı yatsı namazının son vaktine dair değil, Hz. Peygamber ve sahabenin genelde yaptıkları ve Cibril hadisinde geçen şafağın kaybolmasından sonraki vakit olan ilk vakitte kılınmasını arzularıyla ilgilidir. Zira Cibril hadisinde ikinci gün yatsı namazı zaten gecenin üçte birine kadar tehir edilmiştir ki, İmam Malik'in buna karşı çıkması düşünülemez.

Karafi, nass ve icma bulunmadığı hâlde Hanefilerin yatsı namazının son vaktini fecre kadar uzattığını ve âlimlerin çoğunun da bu konuda onlara muhalif olduğunu, yatsının ihtiyarî son vaktinin gecenin üçte biri veya gecenin yarısı olduğuna dair delillerin bulunduğunu ifade eder.⁷⁷ Hattâb da et-Tiraz'da şöyle söylendiğini aktarır: Ümmet yatsının son vaktinin uzadığı konusunda ihtilaf etmemiştir. Ancak bu uzamanın sonu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mezhebin meşhur görüşü Hz. Ömer hadisinde

74 Tahavî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selamet el-Ezdi (ö. 321), *Şerhu meani'l-asar*, thk. Muhammed Seyyid Cadülhak - Muhammed Zühri en-Neccâr, Alemu'l-kütüb, Beyrut 1994, I, 156-159.

75 Kasanî, *Bedai'u's-sanai'*, I, 126.

76 Sahnûn, İbn Saîd et-Tenûhî (ö. 240), *el-Müdevvenetü'l-kubrâ*, Matbaatu's-saade, Mısır 1323 h., I, 56.

77 Karafi, *ez-Zehira*, II, 18.

geçtiği gibi gecenin üçte birine kadar uzaması şeklindedir. Bu, İmam Malik, İbnü'l-Kasım ve Eşheb'in de görüşüdür. İbn Habîb ve İbn Mevâz ise yatsının son vaktinin gece yarısına kadar uzadığını savunurlar. Bu her iki görüşe de delalet eden hadisler bulunmaktadır.⁷⁸ Bu belirtilen vakitlerden sonra fecre kadar ise akşam ve yatsı namazlarının zarurî vaktidir. Yani özür olarak kabul edilen bazı hususlardan birine sahip olan kişi fecre kadar bu namazları kılabılır.⁷⁹ Dolayısıyla Maliki mezhebinde özü bulunmayan bir kişi, yatsı namazını, kimine göre gecenin üçte birine kadar, kimine göre ise gecenin yarısına kadar kılmalıdır. Aksi takdirde namazı edâ etmiş olmaz.

Şafîî Mezhebi: İmam Şafîî el-Ümm adlı eserinde, “*ister şehirde ister şehir dışında, ister mukim isterse misafir olsun, yatsı namazı gecenin üçte birinden sonraya tehir edilmez.*”⁸⁰ Ayrıca Şafîî aynı eserinde şöyle der: “*Yatsı namazının son vakti gecenin üçte birinin geçmesine kadardır. Gecenin ilk üçte biri geçince bana göre bu namazın vakti geçmiştir. Zira bu onun son vaktidir ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’den gelen rivayetlerin hiçbiri bu vakitten sonra yatsının vaktinin çıkmadığına delalet etmez.*”⁸¹ Maverdî, Şafîî’nin kavli-i kadiminde ve İmlâ’sında⁸² yatsının son vaktini gecenin yarısı, kavli-i cedidinde ise gecenin üçte biri olarak kabul ettiğini aktarır.⁸³ Şafîî âlimlerin çoğunluğu, İmam Şafîî’nin bu iki kavlini ayrı birer görüş olarak benimsemiştir. Bunların bir kısmı gecenin üçte biri görüşünü tercih etmiş ve İbn Abbas’ın aktardığı Cibril hadisinin ikinci günle ilgili “*yatsı namazını gecenin üçte biri geçince kaldırdığı*” rivayetini delil olarak sunmuşlardır. Diğer kısım ise gecenin yarısı görüşünü tercih etmiştir ve Abdullah b. Amr’ın Resulullah (s.a.s.)’tan rivayet ettiği “*yatsının vakti gece yarısına kadardır*” hadisi ile Enes b. Malik’in “*Resulullah (s.a.s.) gecenin yarısı geçince bize yatsıyı kaldırdı*” hadisini delil olarak aktarırlar. İbn Süreyc ise, gerek sünnetteki rivayetlerin gerekse Şafîî’nin kavillerinin farklı iki görüş olarak aktarılmasını kabul etmemekte ve onları namaza başlama ve bitirme durumu ile ilgili bir ihtilaf olarak değerlendirip cemetmektedir. Ona göre gecenin üçte biri ile ilgili olan rivayet, yatsı namazına başlamanın son vaktini, gecenin yarısı ile ilgili rivayet ise yatsı nama-

78 Hattâb, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman (ö. 954), *Mevâhibu'l-celîl li şerhi muhtasari halil*, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1995, II, 32.

79 Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, II, 44. Delilik, baygınlık, çocukluk, küfür, hayız, nifas ve unutma birer özür olarak kabul edilmiştir. Bir kimsede bir namazın ihtiyari vakti bitinceye kadar bunlardan biri varsa, o mazur görülür ve ihtiyari vakitten sonra zaruri vakit diye bir zaman diliminde namazı kılabileceği ifade edilmiştir. Bkz. Karafî, *ez-Zehira*, II, 34-35; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, II, 50 vd.

80 Şafîî, Muhammed b. İdris (ö. 204), *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzi Abdülmuttalip, Daru'l-vefâ, Mansure 2001, II, 157.

81 Şafîî, *el-Ümm*, II, 164.

82 el-İmlâ (el-Emâli): Şafîî’nin bizzat yazmayıp öğrencilerine dikte ederek oluşturduğu kitaplara denir. Bu isimle müstakil bir eser günümüze intikal etmemiş ancak Şafîî fûrû literatürü ile tarih ve tabakat kitaplarında mezhep imamına bu isimlerde eserler atfedilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Aybakan, Bilal, *DİA*, “Şafîî” md.

83 Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Mahammed b. Habîb (ö. 450), *el-Havi'l-kebîr (Şerhu muhtasari'l-müzenî)*, thk. Ali Muhammed Muavvid - Adil Ahmed Abdülmevcûd, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1994, II, 25.

zını bitirmenin son vaktini ifade etmektedir.⁸⁴

Yatsı namazının yukarıda ifade edilen son sınırı ihtiyari vaktini ifade eder. Şafî mezhebindeki genel kanaat, ihtiyarî vakitten sonra cevaz vaktinin başlayacağı ve ikinci fecre kadar devam edeceği şeklindedir. Nitekim Şafî kavli-kadiminde “bir namazın vakti girmeden önceki namazın vakti çıkmaz” demiştir. Ayrıca gecenin üçte birinden sonraki vakitte vitir namazı eda edilebildiğine göre ve vitir namazı yatsı namazına tabi olduğuna göre yatsı namazının da eda edilebilmesi gerekir. Zira sabah namazının iki rekatlık sünnetinde olduğu gibi, tabi olan namaz (vitir), ancak tabi olunan namazın (yatsı) vaktinde kılınır. Ebu Said el-İstahrî’ye göre ise gecenin üçte biri veya yarısı geçince yatsı namazının hem ihtiyari hem de cevaz vakti çıkmış olur ve bundan sonra kılınan namaz kaza olarak kılınmış olur.⁸⁵

Nevevî, yatsı namazının faziletli, ihtiyari, cevaz ve özür olmak üzere dört vakti bulunduğunu söyler. Faziletli vakti ilk vaktidir. İhtiyarî vakti ise, en doğru görüşe göre gecenin üçte birine kadar, diğer görüşe göre ise gece yarısına kadar devam eder. Cevaz vakti de ikinci fecrin doğuşuna kadardır. Özür vakti ise yolculuk veya yağmur sebebiyle akşam namazı vaktinde cem’ edilmesidir.⁸⁶

Hanbelî Mezhebi: Yatsı namazının vaktine dair Ahmed b. Hanbel’in şöyle söylediğini oğlu Ebu’l-Fadl aktarır: “Yatsı namazının vakti gecenin üçte biri bitinceye kadar devam eder. Bazıları gece yarısına kadar devam ettiğini söylemiştir. Bu konuda ihtilaf bulunduğundan durumun geniş ve esnek olmasını ümit ederim. Ayrıca birden fazla hadiste yatsı namazının tehirinin müstehap olduğu ifade edilmiştir. Bazıları da gecenin üçte ikisi geçinceye kadar yatsı namazının vakti devam eder demiştir.”⁸⁷

İbn Kudame, yatsı namazının son vaktinin gecenin üçte birine kadar olduğunu söyleyen hadisler ile gece yarısına kadar olduğunu söyleyen hadislerden bazısını aktardıktan sonra, evla olan yatsı namazını gecenin üçte birinden sonraya tehir etmek, şayet gece yarısına kadar tehir ederse, bunun caiz olduğunu belirtir. Gece yarısından sonra ise zaruret vaktidir ve hüküm ikinci namazındaki hüküm gibidir. Zaruret vakti ise ikinci fecir doğuncaya kadar devam eder.⁸⁸ Buna göre Hanbelî mezhebinde durum Malikî mezhebindeki gibi ihtiyari vakit en son gece yarısına kadardır. Ondan sonra fecre kadar zaruret vaktidir.

Caferî Mezhebi: Küleynî, yatsı namazının son vaktine dair kimi hadisler aktarır ki bunlar, yukarıda aktardığımız ifadelerin benzerlerini içerir, Bunlar yatsı namazının

84 Maverdî, *el-Havi*, II, 25; Nevevî, Ebû Zekerya Muhyiddin b. Şeref (ö. 676), *Kitabu'l-mecmu'*: *Şerhu'l-mühezzeb li'ş-şirazi*, thk. Muhammed Necib el-Mutî'î, Mektebetü'l-irşad, Cidde t.y., III, 42.

85 Maverdî, *el-Havi*, II, 25-26; Nevevî, *el-Mecmu'*, III, 42.

86 Nevevî, *el-Mecmu'*, III, 43.

87 İbn Ahmed, Abdullah, *Mesailu'l-İmam bin Ahmed*, thk. Zühreyy eş-Şaviş, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1981, s. 52.

88 İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620), *el-Muğni*, thk. et-Türkî - el-Halavî, Daru alemlî'l-kütüb, Riyad 1997, II, 27-29.

son vaktinin gecenin üçte birine ya da gecenin yarısına kadar uzadığını ifade eden hadislerdir.⁸⁹

Tusî ise, yatsı namazının ihtiyari vaktinin sonunun gecenin üçte birine kadar olduğunu, ondan sonra gece yarısına kadar ise zaruret vakti olduğunu, mezhepteki bazı âlimlere göre ise zaruret vaktinin fecre kadar olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰ Buna göre, Caferi mezhebindeki çoğunluğa göre yatsı namazının ihtiyari vakti gecenin üçte birine kadardır. Bir grup da gece yarısına kadar olduğunu söylemiştir.

Zahirî Mezhebi: İbn Hazm, gecenin ilk yarısının bitip ikinci yarısının başlama-sına kadar yatsı namazının vaktinin devam ettiğini, gecenin ikinci yarısının başında tekbir getiren birinin kerahet ve zaruret olmaksızın yatsı namazına yetmişmiş olacağını, bu sürenin ötesine geçildiğinde ise yatsı namazına başlama vaktinin çıkmış olacağını ifade etmiştir.⁹¹

Sabah Namazı Gece Namazı mı Yoksa Gündüz Namazı mıdır?

Burada ek bir bilgi olması açısından, gecenin üç bölümü ile bağlantılı olarak şunu aktarmamız yerinde olacaktır. Abdülaziz Bayındır'a göre üç bölüme ayrılan gecenin üçüncü bölümü, sabah namazının vakti olup, tan yerinin ağarmasıyla (ikinci fecir) başlar ve güneş doğuncaya kadar devam eder. Buna göre sabah namazı da gece namazlarından biridir.⁹² Maverdî bu konuyu ele alır ve Huzeyfe b. Yeman, Şa'bî ve Hasan b. Salih'e göre sabah namazının gece namazı olduğunu aktarır. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "*cuma ve bayramlar hariç, gündüz namazlarında kıraat sessiz olur*" hadisine dayanmışlardır.⁹³ Dolayısıyla sabah namazında kıraat açık okunduğuna göre, gündüz namazlarından değil, gece namazlarındandır. Ayrıca güneşin batmasından sonraki vakit nasıl geceden sayılıyorsa, güneşin doğmasından önceki vaktin de geceden sayılması gerektiğini söylemişlerdir.⁹⁴

Bazı âlimler ise sabah namazının ne gündüz ne de gece namazı olduğunu söylemişler ve uyku namazı diye tabir etmişlerdir. Bunlar, "*Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın*"⁹⁵ ayetini delil olarak sunmuşlardır. Dolayısıyla fecirden güneşin doğmasına kadarki vaktin, yani sabah namazının vaktinin ne geceden ne de gündüzden sayıldığını söylemişlerdir.⁹⁶

89 Küleynî, Ebû Cafer Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Yakub b. İshak (ö. 329), *Furu'u'l-kafi*, Daru't-teâruf, Beyrut 1992, I, 265-267.

90 Tusî, *el-Mebcut*, I, 75; a. mlf., *el-İstibsâr*, I, 407.

91 İbn Hazm, *el-Muhalla*, III, 164.

92 <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-namaz-vakitleri.html>

93 Sehavî'nin aktardığına göre Nevevî "bunun hadis olarak bir aslının bulunmadığını", Darekutnî de "Hz. Peygamberden böyle bir şeyin gelmediğini, bunun bazı fıkıhçıların sözü olduğunu" belirtmiştir. Bkz. Sehavî, Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902), *el-Makasidu'l-hasene*, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1979, s. 265.

94 Maverdî, *el-Havi*, II, 29.

95 Âl-i İmrân 3/27.

96 Maverdî, *el-Havi*, II, 29-30.

Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şaffî'ye göre, sabah namazı gündüz namazıdır ve gündüzün ilk namazının vakti fecrin doğmasıyla başlar. “*Gündüzün iki tarafında namaz kıl*”⁹⁷ ayeti buna delalet etmektedir. Ayette ifade edilen tarafların ilki ile sabah namazını kastetmiş ve gündüze izafe etmiştir. Akşam namazı vaktinde gecenin karanlığı gündüzün aydınlığı üzerine geldiği gibi fecirde de gündüzün aydınlığı gecenin karanlığı üzerine gelmektedir. Nasıl ki akşam vaktinde itibar gidene değil gelene olup akşam namazı gece namazı sayılıyorsa, fecir vaktinde de itibarın gidene değil gelene olması ve sabah namazının gündüz namazı sayılması gerekir.⁹⁸

Sadece sabah namazı ile ilgili yapılan bu değerlendirme bile gündüz ile gecenin sınırları konusunda ittifakın bulunmadığı, aksine konuyla ilgili çok farklı değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ayetlerdeki ifadelerle verilen manalar da buna göre değişmekte ve birçoğu ile ilgili farklı değerlendirmeler ortaya çıkmaktadır. Bu da, ilgili ayetlerin bir manaya, katı bir şekilde delalet etmesini engellemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Namaz vakitleri ve bunların sınırları teabbüdî konulardan olup, Kur'an ve Sünnet'in belirlemesine ihtiyaç duyarlar. Kur'an'dan konuyla ilgili ele alınan ayetler mücmel olup delaletleri zannîdir. Hatta bu ayetlerin, yatsı namazı dâhil namaz vakitlerinin başlangıç ve bitiş noktalarını beyan etmedikleri ve bu amaç için gelmedikleri, sadece genel olarak namaz vakitlerine delalet ettikleri, bu sebeple İslam âlimlerinin de namazların başlangıç ve bitiş vakitlerini Kur'an ayetlerinden çıkarmaya çalışmadıkları, konuyla ilgili sünnete müracaat ettikleri görülmektedir. Namaz vakitleri ile ilgili ayetlerde yatsı namazının son vakti ile ilgili olarak ele alınabilecek tek ifade “*ilâ ğsaki'l-leyl*” ifadesidir. Onun da farklı anlamlara; şafağın kaybolması, gece karanlığının başlaması veya gecenin iyice toplanıp karanlığı ile bastırması anlamlarına geldiği ifade edilmiştir. Bu ifade kanaatimizce gece karanlığının başlaması, iyice bastırması ve akıp devam etmesi anlamında geniş bir periyodu ifade eder. Zira bu anlam, hem sözlük manasına daha uygun hem de sünnetteki farklı ifadeleri ve âlimlerin farklı değerlendirmelerini daha kapsayıcıdır.

Sünnette ise namaz vakitleri başlangıç ve bitiş noktaları ile açıkça ifade edilerek beyan edilmiştir. Ancak bazı vakitlerle ilgili gelen çeşitli rivayetler veya kullanılan ifadeye verilen farklı anlamlar, bunlarla ilgili görüşlerin değişik olmasına sebep olmuştur. Yatsı namazının son vakti de kendisine dair farklı rivayetlerin bulunduğu bu tür vakitlerdendir. Hadis kitaplarında geçen bu rivayetler topluca değerlendirildiğinde şunları söylemek mümkündür:

Hz. Peygamber (s.a.s.), yatsı namazını kıldırma cemaatin durumunu göz önünde bulundurmıştır. Bu sebeple, yatsı namazını kimi zaman vakit girer girmez (ilk vaktinde) kıldırması, kimi zaman da tehir etmiştir. Yani cemaati kalabalık gördüğünde

97 Hûd 11/114.

98 Maverdî, *el-Havi*, II, 30.

namazı ilk vaktinde kıldırması, az gördüğünde ise geciktirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yatsı namazını kıldığı vakit için veya yatsının son vakti için, “*üç günlük ayın battığı vakitte (السقوط القمر لثلاثة)*”, “*gecenin üçte biri (ثلث الليل)*”, “*gecenin yarısı (نصف الليل) (شطر الليل)*” ve “*gecenin çoğu (عامّة الليل)*” gibi değişik ifadeler kullanılmıştır ki, her biri diğerinden farklı ve takribî bir vakte delalet eder. Dolayısıyla yukarıda detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, “*gecenin üçte biri*” ve “*gecenin yarısı*” ifadeleri aynı vakti ifade etmez. Aynı zamanda “*gecenin yarısı*” ifadesi gecenin üç bölümünden ortanca kısmını da ifade etmez. Ayrıca ilk dönemlerde gecenin üç bölümünün tekabül ettiği sınırların daha sonra değiştiğini söylemek de sağlam delillere dayanmaz. Yatsı namazının son vakti ile ilgili sahih hadislerdeki farklı ifadeleri, rivayetler arasında bir zıtlığın görülmemesi ve bunların doğru anlaşılması için tamamını göz önünde bulundurarak şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Hz. Peygamber (s.a.s.) genelde şafak battıktan kısa bir süre sonra yatsı namazını kılardı. Fakat tehir ettiğinde genelde gecenin üçte birine kadar tehir ederdi. Şafağın batmasından gecenin üçte birine kadarki bu vakit yatsı namazı için en faziletli vakittir ve hadislerin çoğu bu vakti ifade etmektedir. Ancak çok sayıda hadiste, gecenin yarısına kadar da tehir ettiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla gecenin üçte birinden sonra gece yarısına kadarki vakitte kılınması fazilet bakımından daha düşük olmakla birlikte sahihtir. Bazı hadislerdeki “gecenin çoğu geçinceye kadar tehir ettiği” ifadesinden yola çıkarak, gece yarısından sonra da, gece diye nitelenebilecek vakitte, fecre kadar yatsı namazının kılınabileceğini söylemek mümkündür. Ancak gece yarısından sonraya bırakmanın çok uygun olmadığı da görülmektedir. Çünkü bu durum bir taraftan, Hz. Peygamber'in genel sünnetine aykırı düşmekte, öte taraftan faziletten yoksun, fakihlerin sıhhatinde ihtilaf ettiği, hatta bazısının mekruh gördüğü bir vakte isabet etmektedir.

Nitekim fıkıh ekolleri arasında ve her ekolün kendi içinde bu konuda farklı görüşleri sürülmüştür. Ebû Hanife, gece yarısına kadar tehir edilebileceğini söylerken, ondan sonrasını hoş görmemekle birlikte caiz görmüş, diğer mezhep imamları ise gecenin üçte birine kadar kılınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak Hanefî ve Şafiî mezheplerinde genel kanaat, yatsı namazının idrak vaktinin fecre kadar sürdüğü; Maliki, Hanbeli, Caferi ve Zahiri mezheplerinde ise gece yarısına kadar sürdüğü şeklindedir. Dolayısıyla bazı fıkıhçılara göre yatsı namazı gecenin üçte birinden sonraya, çok sayıda fıkıhçıya göre de gece yarısından sonraya bırakılmamalıdır. Eğer bırakılırsa o namaz eda edilmiş sayılmaz.

Bu değerlendirmelere ilave olarak şu da söylenebilir: Namazların ilk ve son vakitlerini belirleyen hadiste Cebrail, ikinci gün gecenin üçte biri geçince yatsı namazını kıldırmasına ve namazların bu iki vakit arasında olduğunu söylemesine rağmen, Hz. Peygamber (s.a.s.)'den gelen kimi rivayetlerde, onun yatsı namazını gece yarısına kadar tehir ettiği ve tehir etmeyi sevdiği ifade edilmektedir. Bu, vaktin esnekliğine ve gece yarısından sonra da fecre kadar yatsı namazını kılmanın cevazına delalet eder. Ancak sahih hadislere ittiba etmek, ihtilaftan kurtulmak ve eda sayılmasında şüpheye

düşmemek için gece yarısından sonraya bırakmamanın daha isabetli bir yaklaşım olduğu gözükmektedir.

Kaynakça

- Aybakan, Bilal, “Şâfiî” md., *DİA*, c. 38, s. 223-23.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed (ö. 855), *el-Binaye fi şerhi'l-hidaye*, Daru'l-fikr, Beyrut 1990.
- Bayındır, Abdülaziz, <http://www.suleymaniyevakfi.org/arastirmalar/kuranda-namaz-vakitleri.html>.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256), *el-Cami' u's-sahih*, Matbaatu's-selefiyye, Kahire 1400.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî (ö. 275), *Sünen-i Ebî Davud*, Daru İbn Hazm, Beyrut 1997.
- Hattâb, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman (ö. 954), *Mevâhibu'l-celil li Şerhi muhtasari Halil*, Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut, 1995.
- İbn Ahmed, Abdullah, *Mesailu'l-İmam bin Ahmed*, thk. Züheyr eş-Şaviş, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1981.
- İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah (ö. 543), *Ahkamu'l-Kur'an*, Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Hazm, Ebû Mahammed Ali b. Ahmed b. Said (ö. 456), *el-Muhalla*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, İdaretu't-tibaati'l-münire, Mısır 1347.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fida İmâdüddin İsmail b. Ömer (ö.774/1372), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azim*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2000.
- İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620), *el-Muğni*, thk. et-Türkî - el-Halavî, Daru alemlî'l-kütüb, Riyad 1997.
- ..... *el-Kafi*, thk. Abdullah b. Abdülhasan et-Türkî, Daru'l-hicr, y.y. t.y.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (ö. 273), *Sünen-i ibn Mace*, Mektebetü'l-Me'arif, Riyad t.y.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (ö. 711), *Lisanu'l-arab*, Daru'l-ma'arif, Kahire t.y.
- Karafî, Şihabuddin Ahmed b. İdris (ö. 684), *ez-Zehire*, thk. Said A'râb, Daru'l-garbi'l-islamî, 1994.
- Kasanî, Alaüddin Ebu Bekr b. Mes'ud (ö. 587), *Bedai'u's-sanani' fi tertibi's-serai'*, Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ahmed el-Ensârî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Dâr-u âlemi'l-kütüb, Riyad 2003.
- Küleynî, Ebû Cafer Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Yakub b. İshak (ö. 329), *Furu'u'l-kafi*, Daru't-teâruf, Beyrut 1992.
- Malik, İbn Enes (ö. 179), *el-Muvattâ*, y.y. t.y.
- Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Mahammed b. Habîb (ö. 450), *el-Havi'l-kebir (Şerhu muhtasari'l-Müzenî)*, thk. Ali Muhammed Muavvid - Adil Ahmed Abdülmevcûd, Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1994.
- Müslim, İbn Haccâc (ö. 261), *Sahih-i Müslim* (Nevevî şehriyle), Beytû'l-efkari'd-devliyye, Riyad t.y.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303), *Sünen-i Nesâî*, Mektebetü'l-me'arif, Riyad t.y.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref (ö. 676), *Minhâcu't-talibîn* (Şirbini'nin Muğni'l-muhtaç şerhiyle birlikte), Daru'l-ma'rife, Beyrut 1997.
- ..... *Kitabu'l-Mecmu'*: *Şerhu'l-mühezzeb li's-Şirazi*, thk. Muhammed Necib el-Mutî'î, Mektebetü'l-irşad, Cidde, t.y.
- Razî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hasan (ö.606/1210), *Mefâtihu'l-ğayb: et-Tefsîru'l-kebir*, Daru'l-fikr, Beyrut 1981.
- Sahnûn, İbn Saîd et-Tenûhî (ö. 240), *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*, Matbaatu's-saade, Mısır 1323.
- Sehavî, Şemsuddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902), *el-Makasidu'l-hasene*, Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1979.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (ö. 490), *Kitabu'l-mesûd*, Daru'l-ma'rife, Beyrut, t.y.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö. 204), *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzi Abdülmuttalip, Daru'l-vefâ, Mansure 2001.

- Şeybanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen (ö. 189), *Kitabu'l-asl : el-Mebsût*, Alemu'l-kütüb, Beyrut 1990.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/922), *Câmiu'l-beyân an te'vîli ayi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru'l-hicr, Kahire 2001.
- Tahavî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selamet el-Ezdi (ö. 321), *Şerhu meâni'l-asar*; thk. Muhammed Seyyid Cadülhak - Muhammed Zühri en-Neccâr, Alemu'l-kütüb, Beyrut 1994.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b İsa (ö. 279), *el-Cami'u's-sahih: Sünen-i Tirmizi*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Şirketu Mustafa el-Babi'l-Halabî, 1978.
- Tusî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali (ö. 460), *el-Mebsut fi fihhi'l-İmamiyye*, Daru'l-kütübi'l-islamî, Beyrut, t.y.
- ..... *el-İstibsâr*, thk. Allame Muhammed Cevad el-Fakih, Daru'l-edvâ, Beyrut 1992.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, Azim baskısı, İstanbul 1960-1962.
- Zuhaylî, Vehbe, *Fıkhü'l-İslami ve edilletuhu*, Daru'l-fikr, Dimeşk 1985.